

ROZHLEDY

JOSEF HRABÁK

Z POLSKÝCH PRACÍ LITERÁRNĚVĚDNÝCH

Soustředím se na dvě publikace, které mají význam i pro bohemistiku, a to na knihu Juliana Lewańského *Studia nad dramatem polskiego odrodzenia* (Wrocław 1956, str. 312) a Konrada Górského *Sztuka edytorska* (Warszawa 1956, str. 232); na jejich okraji se však dotknu i dalších prací blízkých tematicky.

I.

Práce J. Lewańského neklade si za úkol podat celé dějiny staršího polského dramatu, ba ani nechce naryšovat synthetický obraz polského dramatu renesanční epochy; autor si určil úkol daleko skromnější, ale tím významnější: snaží se podat řešení několika vybraných otázek, které byly dosud zanedbávány nebo řešeny špatně. Tím přispívá k správnému pochopení dosud málo známé oblasti polského dramatu starší doby. Protože některé problémy, kterých se kniha dotýká, jsou podnětné i pro literární historii českou, je nutno povšimnout si práce Lewańského hlavně po stránce metodologické.

Kniha zaujme bohemistu už proto, že je dokladem živého zájmu polské vědy o literární minulost a systematického bádání v této oblasti. Vznikla v souvislosti s pracemi, vyvolanými „rokem renesance“ v Polsku, a opírá se namnoze o nový materiál, shromážděný pro staropolské oddělení Institutu Badań Literackich.

Materiálové práce, které byly v polské literární vědě obírající se starší literaturou vykonány během posledních let, jsou úctyhodné již svým rozsahem a měly by být české vědě pobídkou k soutěži. Zatím však mohou vzbudit u nás jen závist — tím větší, že při studiu starší české literatury nejde jen o samostatné bádání učenců odtržených od pulsu současného života, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale nepopíratelný zájem o starší české památky lze pozorovat i u širších vrstev vzdělanějšího publika, jak dokazuje na příklad veliký úspěch vydání *Dalimilovy kroniky* v Památkách staré literatury české a neméně velký úspěch *Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu*.

V úvodních kapitolách podává Lewański důkladný přehled pramenů a literatury předmětu; tento přehled bude nepostradatelným východiskem pro jakékoli další bádání o starším polském dramatu. Konkrétní materiál pak Lewański probírá ve třech oddílech podle etap rozvoje renesančního dramatu. První zabírá léta 1450—1542, druhý 1543—1597 a poslední 1597—1650. Ideovým svorníkem knihy je úsilí vystopovat vývoj divadla světského a jeho směřování k realistickému zobrazování skutečnosti. To vede autora k srovnávacímu zkoumání renesančního dramatu liturgického a dramatiky středověké i ke stanovení kvalitativně nových prvků renesančního divadla. S tím je pak nerozlučně spjata studium a nové hodnocení dramatu lidového. V důraze na lidovou dramatiku je těžisko celé práce a zároveň její největší metodický přínos, neboť toto zaostření znamená namnoze nové hodnocení důležitých oblastí starší polské literatury a opravu překonaných soudů a hledisek.

Pro historika českého dramatu je podnětné už toto zaměření na lidové složky starší polské literatury, neboť nepřímo potvrzuje správnost koncepce, hledající hlavní vývojovou tendenci starší české literatury v jejím směřování k lidovosti. Z konkrétních výkladů zaujmou postřehy o intermedích (z nichž se některé nepochybně dají aplikovat i na českou literaturu 17. století). Metodicky cenné je i to, že Lewański dospívá k vytčení specifických rysů staropolského dramatu na základě jeho srovnávání s dramatem staročeského. Nepochybně by obdobné srovnávání prospělo i poznání specifických rysů dramatu staročeského, tím spíš, že jde o dramatickou tvorbu dvou sousedních národů, mezi nimiž byly čilé styky a u nichž pro jazykovou příbuznost lze předpokládat i jisté prolínání literární tvorby.¹

Na drama se Lewański nedívá jen jako na literární text, ale uvažuje i o jeho scénické

realisaci a snaží se načrtnout historii inscenací. Je to ovšem velmi obtížné, autor se musí pohybovat z valné části na poli dohadů, ale v každém případě jeho úsilí je dokladem plodné snahy chápat dramatický projev jako zvláštní uměleckou oblast. Právě proto si také uvědomuje i specifické rysy dramatického textu a rozdíl mezi divadelní hrou a dramatickým dialogem. Lewański podrobně zkoumá, jak se z dramatického dialogu vyvinula hra, jak se postupně utváří konflikt a jak se zesilují realistické prostředky při utváření dialogů. Od toho pak vede cesta k další problematice — ke zjišťování, kde a jak se v dramatu vytváří a uplatňuje stylistické rozrůznování. Zvláště důmyslně Lewański sleduje, jak se mění stylisované repliky ve skutečný dialog a jak se v souvislosti s tím vyvíjí dělení hry na scény. Souběžně zkoumá i vztah dramatu ke skutečnosti, který se utváří na jedné straně jako tendence k naturalistickému zobrazování reality a na druhé straně jako tendence k jejímu uměleckému přetváření. Protože své výklady podává vesměs se zřetelem k společenskému vývoji, podařilo se mu zachytit progresivní vývojovou linii staršího polského dramatu zcela přesvědčivě.

Při svých výkladech Lewański soustavně zkoumá jazykové umění památek, které probírá. Tento zřetel k básnické formě, jejíž vývoj sleduje v souvislosti s měnícím se vztahem dramatu ke skutečnosti, je třeba zvláště kladně ocenit proto, že autor neskouzl k formalismu, ale snaží se dojít skrze proměny formy k logice vývoje literárního druhu. Zde mu nepochybně připravil cestu Kazimierz Budzyk, který v knize *Przełom renesansowy w literaturze polskiej drugiej połowy XV i pierwszej połowy XVI wieku* (Warszawa 1953) hedlivě sledoval přelom středověku k renesanci i v oblasti formální, zejména verše.²

Metodicky zajímavá je také snaha Lewańského vytvářet celistvý obraz z fragmentů. To je úloha, kterou musí řešit každý badatel v oblasti starší literatury, zejména pokud jde o tvorbu lidovou a pololidovou, dochovanou neúplně a nepřesně. Autorovi je třeba přičíst ke cti, že se neomezuje jenom na pozitivistické registrování materiálu, ale že usiluje o dozkreslení mezer, které nám materiál nechává.

Při přesné metodě práce mohou být přes mezerovitost materiálu závěry pevné. Je ovšem třeba počítat s tím, že další nálezy mohou schematicky nakreslený obraz doplnit. — Možnost dalších nálezů se nesmíme vzdávat ani v starší české literatuře. Právě soustavný průzkum, jaký se provádí v Polsku, přináší nepochybně ovoce. Bylo by na čase podniknout podobný průzkum i pro literaturu českou. Neznáme na př. dobře menší knihovny na venkově a kromě toho by se měly prozkoumat knihovny na Slovensku a v Maďarsku. Nedávný nález osmého zlomku Alexandreidy v Ostrihomi dokazuje, že je možno počítat s cennými nálezy i dnes.

II.

Práce Lewańského o starším polském dramatu je pro bohemistu podnětná zvláště metodicky. Naproti tomu Górského kniha o ediční technice poslouží hlavně našemu studentstvu jako učebnice, kterou potřebujeme tím více, že cvičení v ediční technice je součástí učebních plánů na filologických oborech. Pokud nebude vyhovující příručky české, budeme moci s užitekem užívat knihy Górského. Proto si jí povšimnu hlavně z tohoto praktického hlediska.

Pro hodnocení práce Górského je významné už to, že se neohjvíla z čista jasna jako první nedomyšlený pokus, ale že těží z bohaté literatury posledních let, takže může podat poučení spolehlivá a opírající se o praxi.

Ediční problematice bylo v posledním desetiletí věnováno v Polsku mnoho soustředěné pozornosti. K promýšlení vydavatelských otázek vedla už sama ediční praxe prvních poválečných let. Roku 1950 vydal Stefan Vrtel-Wierczyński ve Varšavě II. vydání svého důležitého souboru *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543* (str. 368) v transliteraci, ale stoupající požadavky na přesnost vydávání starých textů ho přivedly k tomu, že po dvou letech pořídl fototypické vydání památky *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa tzw. przemyskie* (Warszawa 1952) obsahující neméně než 852 fotokopii velkého formátu 14,5×21. Teoretické práce vznikaly nepochybně z této půdy plodného promýšlení editorských problémů. Tak ve sborníku *Z badań nad literaturą staropolską* (Wrocław 1952) byly otištěny hned tři důležité stati textologické: pojednání Vrtela-Wierczyńskiego, *Zasady wydawania polskich tekstów średniowiecznych*, práce Konrada Górského, *Zasady transkrypcji tekstów 16 i 17 wieku* a Janiny Szewczykówny *Zasady transliteracji druków 16 i 17 wieku*. Současně se rozvíjela dále práce ediční. K své monumentální edici památky *Rozmyślanie przemyskie* připojil r. 1953 Wierczyński neméně přepychové vydání památky *Kazania gnieźnierskie* (Poznań, str. 168 + úplné faksimile rukopisu o 47 listech). Vo

vydavatelské praxi byly náročně ediční zásady aplikovány také na staré tisky. Tak pořídil Aleksander Romkowski fototypické vydání lidové knížky s připojenou studií *Ludycje wiosne. Zabytek literatury ludowej z polowy XVI wieku* (Wrocław 1953, str. 36 a jako příloha faksimile) a Konrad Górski s Witoldem Taszyckim zahájil souhrnné fototypické vydávání díla Mikolaje Reje. K prvnímu svazku³ je připojen teoretický úvod a stručné kritické pojednání o starší ediční praxi. Vlastní vydání je připraveno s neobyčejnou péčí; paralelně s fototypickým vydáním je otiskován text transkribovaný a k textu je připojen vyčerpávající „Indeks wyrazów i form“. Tak pečlivé vydání starého tisku je nčím nebyvalým, praxe však ukázala, že u tisků není nutná při fototypickém vydání paralelní transkripce. Proto při vydání knihy *Samuel Twardowski ze Skrzypny, Dafnis w drzewo bobkowe przemienila się* (péči Romana Pollaka a Stefana Saskaého, Warszawa 1955, Biblioteka pisarzy polskich, sv. 6, str. 304) bylo upuštěno od transkripce a je vydáván pouze text faksimilovaný. — Současné s fototypickými edicemi bylo přistoupeno k vydávání textů v přístupnější transkribované úpravě pro širší publikum v knihovně Biblioteka Narodowa.⁴

Zároveň s pracemi edičními se ovšem pokračovalo v práci teoretické. Tak vyšla pro historiky *Instrukcja wydawnicza dla żródel historycznych od XVI do polowy XIX wieku* (Wrocław 1953, str. IX a 66), zpracovaná komisí polské akademie pod vědeckou redakcí Kazimira Lepszého. V knížce je názorně rozebráno 8 příkladů, a to tak, že je vždy otištěna fotokopie původního textu a vedle ní ukázka, jak je třeba příslušný text editorsky zpracovat. Roku 1954 pak vyšel pro potřebu vysokých škol první svazek sbírky „Teksty do ćwiczeń edytorskich“: *Juliusz Slowacki. Do autora trzech palmów* (Warszawa). Publikace se skládá ze tří brožurek: první je fototypii autografu, druhá je fototypii prvního tisku a třetí obsahuje průvodní studii. Pro rychlé poučení vyšel *Maly ilustrowany slownik techniki wydawniczej* od Mieczysława Kafela (Warszawa 1953, str. 112). Vyvrhlením teoretických úvah a shrnutím praktických pokynů je rozsáhlá práce kolektivu Górski — Kuraszkiewicz — Pełowski — Sasaki — Taszycki — Urbańczyk — Wierczyński — Woronczak *Zasady wydawania tekstów staropolskich* (Wrocław 1955, str. 184 + 15 fotoreproduktů).

Górského podává ve zhuštěné podobě výtěžky všech uvedených prací teoretických i praktických. Je rozdělena do devíti částí, v nichž se student přístupně a namnoze vyčerpávajícím způsobem poučuje o základních problémech „vydavatelského umění“. Nejvíce pozornosti věnuje Górski pochopitelně — když byl vložil na str. 9—36 základní pojmy — kritice textu (oddíl 2—6, str. 37—135). Postupuje zde od případů nejjednodušších (dochován jediný autentický tisk) až k nejsložitějším (kopie nekontrolované autorem a text porušený kontaminací), které vyžadují opravdového mistrovství a tvůrčí fantasie. Dále se zabývá otázkami stanovení autora (oddíl 7, str. 136—163), úpravy různých typů textu (oddíl 8, str. 164—197) a úpravy komentáře (9, str. 198—212). Všechny výklady jsou doprovázeny praktickými ukázkami a doprovázeny bibliografií.

Górski rozeznává tři typy vydání. *Typ A* je určen výlučně vědeckému bádání; takové vydání má mít charakter jediné historického pramenu bez jakýchkoli interpretačních vydavatelových zásahů a poznámek; proto také úvod má mít charakter pouze filologický. Tradičně se zde užívá metody transliterace, ale Górski doporučuje přecházet u důležitých památek k fototypii (kterou představují výše zmíněné edice *Rozmyślanie przemyskie, Kazania gnieźnienskie, Krótka rozprawa Reja a Dafnis Twardowského*); před válkou tak byla vydána *Biblia szarospatacka a Kazania świętokrzyskie*). *Typ B* představuje vydání vědecko-didaktické, určené čtenáři, který chce dostat v hotové podobě kritický text díla, ale nechce sám kontrolovat filologickou práci, jejímž výsledkem je podávaný text. Tomuto cíli je ovšem přizpůsoben i komentář a úvod. Konečně *typ C* představuje vydání školní a populární; do úvodu se nepojmou informace o textu a jeho kritice a k edici se nepřipojuje kritický aparát; kde jde o dílo jazykově odlehle od dnešního stavu mluvy, je přípustný jistý stupeň modernisace jazyka.

Hlavní předností práce Górského je přehlednost a výkladová jasnost. Většina problémů platí i pro ediční techniku českou. Pro potřebu našich studentů bylo by si jen přát, aby byly více propracovány partie o stanovení autorství a apokryfech. I když při editorské práci s textem převažuje zřetel filologický, textová kritika se nesmí omezit jenom na něj a ztožňovat se s registrováním variantů. Otázky Máchova textu, které rozvířil v posledních letech docent O. Králík,⁵ i když nebyly Králíkovy výjedy přijaty, ukázaly při nejmenším na to, že textová kritika nevystačí s tradičními metodami a že je třeba kritické metody zpřesnit. Tím se ovšem otcám na poli, které již přesahuje vlastní oblast vydavatelské práce, resp. které ukazuje, že se vydavatelská práce nemůže izolovat od práce literárněhistorické, ale že se s ní musí kombinovat a doplňovat. Právě záhady autorství a apokryfů představují pole, kde se obě pracovní oblasti kříží. Protože je to pole pomezí,

je dosud opomíjeno; diskuse posledních let ukazují, že zde bude třeba pracovat od základu. Práce Górského se pochopitelně omezuje na ty metody, které jsou propracovány, tím však také ukazuje, kudy by se mělo brát bádání další.

P o z n á m k y

¹ O vztazích obou literatur v dramatické oblasti svědčí na příklad známý překlad staropolské hry *Tragedia żebracza* do češtiny. Polský originál je dochován jen ve zlomech. Jejich přetisk, doplněný překladem ztracených částí z českého znění, vydal posledně Józef Magnuszewski (*Tragedia żebracza nowoucyniona*, Warszawa 1957, str. 56).

² Srov. str. 88 n.

³ *Mikolaj Rej, Dzieła wszystkie. Tom pierwszy. Krótka rozprawa miedzy trzemi osobami panem, wójtem a plebanem*. Str. XI + 283. Warszawa 1953. Vyšla jako první svazek knižnice Biblioteka pisarzów polskich.

⁴ Srov. na př. výbor z Biernarta z Lublina: *Bienart z Lublina, Wybór pism*. Pořídil Jerzy Ziomek, 1954; str. CXI + 224.

⁵ Posledně své vývody formuloval ve spise *Pout krkonošská. Máchovy texty a máchovské apokryfy*. Olomouc 1957, Acta universitatis Palackianae Olomucensis 12. Str. 248.